

Володимир Поліщук

ПАТРОН БЕЗ ПРАВА ПОДАВАННЯ:

ПРИВІЛЕЇ КНЯЗЮ К. І. ОСТРОЗЬКОМУ

НА ЖИДИЧИНСЬКИЙ МОНАСТИР 1507 І 1511 РР.

Завдання, яке ставиться в цій роботі – виявити соціальне призначення юридичних формул публічно-правових актів у практиках розподілу влади на прикладі двох привілеїв (данин) великого князя литовського Жигимонта I на Жидичинський монастир від 1507 і 1511 рр. У зв'язку з цим вимальовується методологічна проблема аналізу публічно-правових актів верховної влади. Яким чином аналізувати правовий акт, коли ледве не до середини XVI ст. по Жидичинському монастирю бракує джерел? Не маючи рельєфного уявлення про стан монастиря, украй важко аналізувати соціальний вимір юридичних формул. Майже бракує джерел, які дозволяли б хоча б у загальних рисах окреслити правовий статус монастиря, його управлінську структуру та господарський потенціал до середини XVI ст. Тому увага спрямовується у першу чергу на розгляд правової конструкції, вибудованої в надавчих актах – публічно-правових привілеях. Отже, вивчатиметься не стільки історія монастиря, скільки та уможлядно унормована конструкція, під яку підпадав монастир, об'єктом якої він ставав у процесі розподілу верховної влади та її репрезентації в різних сферах життя.

Правові акти аналізуватимуться в контексті права подавання (*jus collationis*), відомого більше як право патронату (*jus patronatus*), яким великий князь наділяв своїх підданих (князів, панів і бояр-шляхту) при передачі монастиря конкретній особі у володіння. Однак, перш ніж перейти до аналізу привілеїв, побіжно охарактеризуємо Жидичинський монастир св. Миколая в період пізнього середньовіччя. Монастир розташовувався у Жидичині – великому торговому передмісті Луцька на р. Стир. Територіально він відносився до Луцького повіту Волинської землі. Тепер Жидичин – село Ківерецького району Волинської області, розташоване за 12 км від Луцька¹. 2004 р. Жиди-

¹ Історія міст і сіл Української РСР. – К., 1970. – Волинська область. – С. 309; *Майданець І.* Жидичин (краєзнавчий нарис). – Луцьк, 1998.

чинський Миколаївський чоловічий монастир відновив свою діяльність. Єдиною працею, присвяченою виключно Жидичинському монастирю святого Миколая, є вкрай застаріла робота А. Малевича, опублікована понад століття тому у „Волынских епархиальных ведомостях”² із додатком публікації цінних джерел із монастирського архіву³. На жаль, у сучасній популярній праці В. Є. Рожка⁴ про монастир не згадано взагалі.

Уперше Жидичин згадується як релігійний осередок під 1227 р. у Галицько-Волинському літописі у зв’язку з приїздом до Луцька князя Данила Романовича: „Еха Даниль въ Жидичинъ кланяется и молится святому Николѣ”⁵. Наступна згадка про обитель припадає на кінець XV ст., коли українські землі почали зазнавати нищівних татарських нападів. Монастир було спалено, як і багато інших волинських храмів і чернечих осередків: „В лѣто 7004 [1496]. Приходиша в Волыньскую землю сынове перекопского царя Мен-Кгирея с всею ордою Перекопскою, и много зла сътвориша Волыньской земли: и церковь и монастырь святого Николы в Жидычине съжгоша [...]”⁶.

Можна припустити, що Жидичинський монастир був патрональним монастирем волинських князів. Відтак, у статусі патронального він існував до 1452 р., тобто до ліквідації князівства Свидригайла та остаточного перетворення Волині в одну з провінцій Великого князівства Литовського. Патрональність монастиря непрямо підтверджується тим фактом, що на початку XVI ст. тут зберігався „Пом’яник князя Федора Любартовича”⁷ (бл. 1351–1431, у 1384–1390 рр. волинський князь)⁸. Очевидно, після ліквідації князівства, монастир переходить під патронат великого князя литовського. Принаймні, у першому привілеї, який досліджується, від імені Жигимонта I (великий князь литовський і король польський в 1506–1548 рр.) зазначається, що монастир надається „со всим с тым, што к тому монастырю зьдавна прислухало и какъ было за отца нашего Казимира, короля его милости, и за брата нашего Александра, короля” (див. додаток). Як бачимо, давнина належності (старина) до великокняжого столу відраховується з другої половини XV ст., з часу правління великого князя Казимира IV (1440–1496), по суті, після правління Сви-

² Малевич А. Древняя Жидичинская архимандрия на Волыни // Волынские епархиальные ведомости (далі – ВЕВ). – 1899. – Ч. неофиц. – № 22–28.

³ Малевич А. К истории древней Жидичинской архимандрии // ВЕВ. – 1900. – Ч. неофиц. – № 27–35.

⁴ Рожко В. Є. Православні монастирі Волині. – Луцьк, 1997.

⁵ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – М., 2001. – Т. 2: Ипатьевская летопись. – 2-е изд. – (Репринт 1908 г.). – Стб. 751. Згадано „Жидичин” під 1227 р. і „Жедѣчевъев” під 1258 р.

⁶ ПСРЛ. – М., 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские / Сост. и ред. тома Н. Н. Улащик. – С. 123.

⁷ У пом’янику містився фундушевий запис Парфенія Володимировича від 2 березня 1500 р. на частину маєтку Охматкове, наданого монастирю за упомин душі: „И мы (судді, які судили справу про належність Охматкова на соймі Волинської землі 20 серпня 1537 р. – В.Л.) отца архимандрита пытали: „Который довод на тое село маешь?” И архимандрит положил поминник церковный, который же поминник князя Федора Любартовича [...]” (Малевич А. К истории древней Жидичинской архимандрии // ВЕВ. – 1900. – Ч. неофиц. – С. 921–922.

⁸ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 679.

дригайла. На другу третину XVI ст. монастир чи не єдиним з-посеред усіх волинських монастирів залишався у великокняжому подаванні⁹. В історіографії справедливо вважається, що Жидичинський монастир належав до найбагатших в Україні-Русі і мав чималі земельні володіння¹⁰. Володіючи більше ніж десятком сіл¹¹, за своїм майновим потенціалом він дорівнював середньому прошарку землевласників регіону, представники якого, за нашими підрахунками, були здатні виставляти на посполите рушення більше десяти озброєних вершників.

На думку А. Малевича, уже до початку XVI ст. Жидичинський монастир належав до Луцької і Острозької єпископії, а його ігумени були намісниками луцьких владик¹², відтак обитель розглядалася як резиденція луцьких єпископів¹³. Першим світським патроном монастиря А. Малевич вважав луцького старосту і маршалка Волинської землі князя Семена Юрійовича Гольшанського (1491–1499, 1501–1505)¹⁴. На це, зокрема, вказує факт присутності жидичинського архімандрита 1483 р. серед свідків-печатарів вінового запису князя Гольшанського своїй дружині¹⁵. Зауважимо, що це перший староста, ім'я якого згадується в судових спорах Жидичинського монастиря, точніше, засвідчене в монастирських сумаріях XVIII ст.¹⁶ На жаль, ми не маємо ні оригіналів, ані копій судових актів у жидичинських справах (лише регести сумаріушів) за старостування в Луцьку князя Гольшанського. На нашу думку, не випадково саме з кінця XV ст. увиразнюється патронат луцьких старост, адже саме в цей час волинські князі „поступово перебирають до своїх рук владу над Волинською землею, яку на короткий час перед тим спробувало перехопити литовське і чорноруське велике панство”¹⁷. Однак нас цікавить фігура його наступника – князя Костянтина Івановича Острозького (бл. 1460–1530) у зв'язку з тим, що 4 грудня 1507 р. він отримав від Жигимонта I привілей на Жидичинський монастир. На той час уславлений князь був головним полко-

⁹ 1504 р. великий князь Олександр передав княгині Марії, дружині князя Михайла Васильовича Чорторийського, у повну власність Пересопницький монастир (див.: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. – СПб., 1863. – Т. 1 (1361–1598); прибавления (1464–1568). – С. 359 (лист Олександра від 12 вересня 1504 р. до луцького і каменецького старости, маршалка Волинської землі, князя Семена Юрійовича Гольшанського з наказом ув'язати княгиню Марію в монастир).

¹⁰ Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібн. – К., 1994. – Кн. 1: Середина XV – кінець XVI століття. – С. 192.

¹¹ Ці села з рудлівською десятиною та „островами” перераховує А. Малевич у роботі „Древняя Жидичинская архимандрия на Волыни” (ВЕВ. – 1899. – Ч. неофиц. – С. 704).

¹² Там же. – С. 728.

¹³ Там же. – С. 679.

¹⁴ Там же. – С. 728.

¹⁵ Arhiwum książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie (далі – AS) / Wyd. nakładem właściciela pod kier. Z. L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobelskiego i B. Gorczaka. – Lwów, 1887. – Т. 1. – С. 82.

¹⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУ ім. В. Вернадського), ф. II, спр. 22 598, арк. 1; спр. 22 599, арк. 1–1 в.

¹⁷ Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 104.

водцем у Великому князівстві Литовському – „гетьманом найвищим” (з 11 вересня 1497 р.), а водночас маршалком Волинської землі і луцьким старостою (з 1507 р.) та брацлавським, вінницьким і звенигородським старостою (з 1497 р.). Як відомо, 1507 р. – це переломний рік у біографії князя, що ознаменувався втечею з восьмирічного московського полону та зреченням присяги на вірність московському великому князю. У вересні цього року Острозький прибув до Вільно і Жигимонт I не тільки поновив йому попередні уряди найвищого гетьмана та брацлавського, вінницького й звенигородського старости, а й обдарував новими – згаданими вище урядами маршалка Волинської землі і луцького старости. Отже, робимо висновок, що надання Жидичинського монастиря в пожиттєве право патронату слід розглядати в контексті винагороди Острозькому за його втечу з московської неволі, як додаток до уряду луцького старости, позаяк саме до компетенції цього уряду відносилась охорона прав цього чернечого осередку як монастиря великокняжого подавання. І на цьому можна було б поставити крапку, якби не поява 22 червня 1511 р. ще одного привілею на монастир тому самому князю Острозькому. Виникає питання, чим була викликана його поява, адже минуло лише три з половиною роки від першого надання? У чому полягала відмінність другого привілею від першого в контексті права патронату? Ці питання ще не ставились в історіографії. Незважаючи на досить ранні публікації обох документів, дослідники звертали увагу на один¹⁸ або інший. Найбільше уваги було приділено другому привілею, але його вивчали залежно від конкретної проблематики і без зв'язку з першим – М. Любавський та М. Грушевський у контексті „обласних соймів”¹⁹, М. Владимирський-Буданов у зв'язку з правом патронату²⁰, К. Ходиницький як приклад реформування монастирського життя²¹. Аби відповісти на поставлені вище питання, спробуємо порівняти обидва привілеї. Їх тексти відомі за копіями Литовської Метрики, тобто в складі книг державної канцелярії Великого князівства Литовського. За цими копіями кожен з актів публікувався двічі. Для порівняння тексти подані в додатку за сучасними пу-

¹⁸ *Wojtkowiak Z. Ostrogski Konstanty Iwaniwicz... // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – Т. 24. – S. 486. Ульяновський В. Відоме та невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Л., 1995. – С. 27: „1507 р. грудень – будування Жидичинського монастиря”, – дещо довільна інтерпретація даних першого привілею (в сенсі будування монастиря) від грудня 1507 р. з Книги записів № 9 Литовської Метрики.*

¹⁹ *Любавський М. Ф. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого Литовского Статута. – М., 1892. – С. 875; Любавський М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. – СПб., 2004. [Перенздание. – М., 1915]. – С. 112. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. 5: Соціально-політичний і церковний устрій і відносини в Українсько-Руських землях XIV–XVII віків. – К., 1995. – С. 15.*

²⁰ *Владимирський-Буданов М. Церковные имущества в юго-западной России XVI века // Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1907. – Ч. 8, т. 4: Акты о землевладении в Юго-Западной России в XVI–XVIII ст. – С. 75, 175.*

²¹ *Chodynicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska: Zarys historyczny 1370–1632. – Warszawa, 1934. – S. 147.*

блікаціями і зведені у таблицю. Тексти структуровано згідно з формуляром публічно-правового акту і розбито на клаузули: **intitulatio** – ім'я ініціатора акту, від кого виходить документ (Жигимонт I); **promulgatio** – публічне оголошення „Ознаймуем всім вобец и...”; **inscriptio** – ім'я адресата акту (К. І. Острозький); **narratio** – виклад обставин справи; **dispositio** – розпорядження, визначення, встановлення; **corroboratio** – покликання на підпис, печатку; **testatio** – свідки; **datum** – дата і місце складання акту. Зауважимо, що копії не містять абсолютно всіх деталей оригіналів. Так, наприклад, **intitulatio** подано в обох актах зі скороченою титулатурою Жигимонта I. У першому відсутня **promulgatio**, що вказує на спрощений і „поспішний” варіант виготовлення документу у великокнязівській канцелярії. Це доводиться також і відсутністю імені писаря та клаузули **testatio**: не зазначено свідків – панів радних (звичний супровід при наданні привілеїв). Звернімо увагу на свідків другого привілею, 1511 р., серед яких найвищі урядники Великого князівства Литовського: віленський воєвода і канцлер Миколай Миколайович Радивилевич, троцький воєвода і надвірний маршалок Григорій Станіславович Остикович, троцький каштелян і жомоїтський староста Станіслав Янович, полоцький воєвода Станіслав Глібович, городенський староста Станіслав Петрович. Бачимо різкий контраст порівняно з привілеєм 1507 р. Уже на рівні дипломатичного аналізу можна відмітити набагато більшу важливість другого привілею для князя Острозького. Слід вказати на обставини його надання, яке відбулося на Берестейському вальному сеймі, отже були присутні найголовніші урядники. Також на цьому сеймі великим князем були прийняті й інші рішення, які суголосні другому привілею на Жидичинський монастир. Зокрема, великий князь підвищив Костянтина Івановича на ієрархічній драбині: його було обдаровано сенаторським урядом віленського каштеляна²². Відтак, появу другого привілею ніяк не можна пов'язувати зі зменшенням політичної ваги князя, а швидше – навпаки. Нагадаємо, що 1521 р. князь Острозький отримав від Жигимонта I привілей на опіку маєтків і статків усієї Київської митрополії по смерті митрополита Йосифа II²³. 1526 р., ще за життя луцького владики Кирила, за поданням князя Костянтина майбутній луцький

²² *Wojtkowiak Z. Ostrogski Konstanty Iwaniwicz... – S. 487: Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: Spisy. – Warszawa, 2004. – T 1: Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek / Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, R. Romaniuk. – S. 108.* Це призначення православного можновладця суперечило одинадцятому пункту Городельського привілею (1411), згідно з яким найвищі уряди могли посідати виключно католики.

²³ *Lietuvos Metrika. – Vilnius, 1997. – Kn. Nr. 10 (1440–1523): Užrašymų knyga 10 / Parengė E. Vanionis ir A. Baliulis. – P. 94* („Маєть князь Костеньтинъ его милость по животе того митрополита Йосифа статъки и имения всеми митропольи Киевское опекати се и в моцы своеи мети водлуг полецанья и тестаменту его, а куницы и иньшие вси доходы митропольи маєть князь Костянтинъ его милость розказати и ховати то в целости до науки нашео, такъ же и имения, и вси речы в дворехъ митропольих, по смерти того митрополита маєть его милостьказати пописати и у ведомости держати дотого часу, поки мы тую митрополью кому отдадимъ [...]”). [1521]. 09. 26, Краків). За чолобиттям митрополита Йосифа, „абыхмо дозволили по его животе опекуном себе уставити пана виленского, гетмана навышшого, старосту луцкого, браславского и веницкого, маршалка Волынское земли, князя Костентина Ивановича Острозского”.

і острозький єпископ Пахнутій отримав привілей на це владництво²⁴.

Інший важливий публічно-правовий акт, прийнятий на тому самому сеймі 2 липня 1511 р. – привілей православної церкві на підтвердження духовних прав і церковних імунітетів²⁵, який також був ініційований князем Острозьким разом із митрополитом Йосифом II. У цьому акті зазначалося, зокрема: „Маеть митрополить [...] церькви свои греческого закону у своей моцы мети и пасти, и справовати их, и подавати (виділено мною. – В. П.) по правиломъ святымъ епископы и архимандриты, и игумены, и попы, и дияконы, и всякий священнический чинъ греческого закону”²⁶. Дієслово „подавати” однозначно вказує на право подавання, а отже відсилає до привілею на Жидичинський монастир.

Привілей 1507 р. – типовий приклад реалізації „права подавання” (*jus collationis*), яке слід відрізнити від права патронату (*jus patronatus*) верховних володарів для римо-католицької церкви. У цьому акті ми бачимо, як верховний володар передає князю Острозькому своє право на монастир з його майновими прибутками та з правом призначати настоятеля монастиря: „Маеть он тот монастыр в своей моцы держати и архимандрыта зъ своее руки там давати, и вси пожытки с того монастыра маеть къ своей руце мети” (клаузула *Dispositio B*). При цьому монастир надається Острозькому пожиттєво („до живота”), без права успадкування нащадками, лишаячись у верховному праві великого князя: „А намъ того монастыра под нимъ никому не отдавати до его живота” (клаузула *Dispositio B*). Метою привілею 1511 р. не є право патронату і не його підтвердження. В клаузулі *pagatio* предметом чолобиття князя Острозького виступає заснування в Жидичинському монастирі чернечої громади та запровадження монастирського уставу: „Бил нам чолом [...] абыхмо призволили ему в том манастыри Святого Николы в Жидичине общину въстановити и ряд справить подлуг их закону греческого”. У другому привілеї повторюється також норма про пожиттєве володіння Жидичинським монастирем, який має повернутися після смерті Острозького до великого князя: „А по его животе мает тот манастыр зася приити в наши руки и в поданье”.

Другий привілей непрямо лишає в силі право подавання, але не є підтвердним привілеєм: за князем Острозьким залишилося тільки право на управління монастирськими маєтками, виражене термінами „в моц і в опіку”: „И так манастыр Жидичинъ даем и дали есмо ему в моц и в опекане до его живота” (клаузула *Dispositio A*). Такої ж думки дотримувався і М. Владимирський-Буданов, який вбачав у другому привілеї інтерес князя Острозького в „економічних вигодах, тобто участі в прибутках з монастирських маєтків”²⁷.

²⁴ Lietuvos Metrika. – Vilnius, 2001. – Кн. Nr. 12 (1522–1529): Užrašymų knyga 12 / Parengė D. Antanavicius ir A. Baliulis. – P. 471.

²⁵ Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией (далі – Акты ЗР). – СПб., 1848. – Т. 2: 1506–1544. – С. 81–83; Lietuvos Metrika. – Vilnius, 1995. – Кн. Nr. 8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8 / Parengė A. Baliulis, R. Firkowicius, D. Antanavicius. – P. 447–448.

²⁶ Акты ЗР. – Т. 2. – С. 82; Lietuvos Metrika. – Кн. Nr. 8. – P. 447.

²⁷ Владимирский-Буданов М. Церковные имущества в юго-западной России... – С. 174.

У першому привілеї термін „моц” відповідає саме управлінню, і, значить, майновим прибуткам: „маеть он тот монастыр в своей моцы держати” (клаузула *Dispositio B*) – вислів, що підсумовує конкретику: „тот монастыр Святого Николы Жидичино ему дали [...], зъ селы того монастыра и зъ данми грошовыми и медовыми, и со всеми иными доходы и пожитьки” (клаузула *Dispositio A*). Протилежний приклад права подавання щодо привілею 1511 р. демонструє привілей кн. Василю Михайловичу Сангушковичу Ковельському від 8 квітня 1523 р. на подавання церкви святого Василя у Володимирі. Церква надається *на вічність*, із правом успадкування нащадками, з правом призначення священників (*подаваня*), але без бенефіція, тобто без володіння церковними маєтками²⁸. У привілеї Федьку Хребтовичу на Лаврашівський монастир від 12 грудня 1522 р. право подавання – це право презенту – право призначати настоятеля, яке термінологічно відрізняється від управління монастирськими маєтками: „тотъ манастырь Лаврашовский въ опеку, и въ оборону, и въ поданье ему есмо дали. Маеть онъ тотъ манастырь Лаврашовский въ опеце и в оборонѣ своей мѣти, и подавати его годному, хто будетъ братьи – старцомъ того манастыря любь”²⁹.

Нова ініціатива найвищого гетьмана, маршалка Волинської землі і луцького старости не може не викликати низку запитань: невже у монастирі до того часу не було ченців? Невже монастир так сильно постраждав від руйнівних татарських набігів? Що сталося з правом подавання князя Острозького, за яким він міг одноосібно вибирати архімандрита? Очевидно, що ці питання не розв’язуються на рівні текстів привілеїв. Більше того, правові формули, тобто нормативні висловлювання публічно-правового акту, не можна сприймати в дослівному значенні, як пряму вказівку на реальність. Що ж тоді описують ці формули і де тоді їхня прив’язка до реальності? Які слова є ключовими?

Придивимось до схеми обирання настоятеля за другим привілеєм: „А што ся дотычеть вбирания игумена к тому манастырю, мають князи и панове и земляне Волынское земли посполу ись старци того манастыря выбравши которого человека доброго, а к тому годного, и к намъ его прислати, а мы маем тот манастыр Жидичин ему дати. А от того манастыря, тот игумен чоломбитя мает нам дати шестьдесят золотых” (Клаузула *Dispositio B*). Тут ми бачимо застосування двох інститутів, відсутніх у привілеї 1507 р. Це інститут, виражений формулою „князи и панове и земляне Волынское земли”, та інститут чолобиття. Трансформація права подавання в другому привілеї пов’язана саме з цими інститутами. Реальність правової норми забезпечувала чітко визначена сума чолобитного в 60 золотих на користь великого князя. Сума чо-

²⁸ Акты ЗР. – Т. 2. – С. 154 („[...] тую церковь, зложеня Святого Василя, дали ему въ поданье и в оборону дали. И потвержаемъ симъ нашимъ листомъ вѣчно, ему самому и его княгини, и ихъ дѣтемъ, со всемъ съ тымъ, што къ той церкви здавна прислухаетъ, нижли не маеть онъ отъ той церкви Божьи пожитковъ некоторыхъ собѣ мѣти, лечь маеть тую церковь Божью всякими рѣчьми надавати, и направляти, и ее въ поданьи и въ оборонѣ своей мети”.

²⁹ Там же. – С. 147.

лобитного в 50 золотих для архімандрита Києво-Печерського монастиря за привілеєм 1522 р., на думку М. Грушевського, була мінімальною³⁰. 1535 р. право на Києво-Печерську архімандрію було куплено в дійсного архімандрита Геннадія за величезну суму в 150 кіп грошей литовських³¹.

Запитаємо, чи нова норма обрання настоятеля монастиря відповідає праву подавання? За першим привілеєм князь Острозький міг особисто призначати настоятеля, натомість у другому привілеї обрання настоятеля передається на розгляд волинської знаті та монастирських старців, а затвердження настоятеля повертається до великого князя. Чи означало це звуження повноважень князя, як патрона монастиря?

Розглянемо формулу „все князи и панове и земляне Волинское земли”. На нашу думку, це збірна назва „сойму Волинської землі” в період розвитку феодального парламентаризму (термін І. Лисяка-Рудницького³²), що постав у Великому князівстві Литовському на уламках удільної системи правління й проіснував до утворення повітових сеймиків за реформами 1564–1566 рр. Інститут „сойму” відбиває регіональну ієрархію в межах привілейованого стану князів, панів і бояр-шляхти. Збірна, описова назва привілейованих землевласників синонімічна поняттю „сойм”. Однак в актах верховної влади це поняття не вживалося по відношенню до регіональних з’їздів князів, панів і бояр-шляхти³³. Формула „все князи, и паны, и земляне” вживається в підтвердних земських привілеях великих князів литовських, наданих Волинській землі 1501, 1509 й 1547 років. Формула позначає правову сторону – привілейованих землевласників і підданих великого князя, які виступають джерелом правової ініціативи, власне, як піддані, прохають („б’ють чолом”) верховного володаря про надання земського привілею. Фігурує ця формула і в актах судочинства, коли до волинського сойму як судової інстанції відсилає справу великий князь 1527 р.³⁴ або, наприклад, 1536 р.³⁵ Отже, слід запитати, чим була викликана поява формули публічно-правового акту, що позначала інститут регіонального сойму? На нашу думку, правова формула „все князи, и паны, и земляне” вказує на правову сторону, яка унаочнює механізм розподілу

³⁰ Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 487.

³¹ Там само. – С. 481; Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні... – С. 194.

³² Характеризуючи в есеї 1984 р. період пізнього українського середньовіччя в контексті історії Великого князівства Литовського, Іван Лисяк-Рудницький назвав політичний устрій держави „феодальним парламентаризмом” („Конституційно Литовсько-Руська держава еволюціонувала в напрямку феодального парламентаризму”, див.: Лисяк-Рудницький І. Феодалізм // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 50).

³³ Полищук В. „Соймы” Волинской земли и вопрос о зарождении регионального парламентаризма в Великом княжестве Литовском до введения поветовых сеймиков в 1565 г. [Доповідь на конференції „Początki parlamentaryzmu litewskiego (w. XV–XVIII): instytucje, parlamentaryzmy, mechanizmy funkcjonowania”, 15–16 czerwca 2006 г. w Wilnie].

³⁴ Акты ЮЗР. – Т. 2. – С. 136 (лист Жигимонта I від 14 грудня 1527 р. до панів Волинської землі з наказом вирішити на соймі в Луцьку судову справу між маршалком Волинської землі кн. А. Сангушковичем та зем’янами Грицьком, Солтаном і Богданом Ставецькими).

³⁵ Любавский М. Ф. Областное деление и местное управление... – С. 870; Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 15.

влади і тотожна таким адміністративно-територіальним поняттям, як „Волинська земля” та „сойм”. Як розцінювати той факт, що князь Острозький немов позбавився права подавання монастирської посади, лишаючись водночас патроном монастиря, а обрання і затвердження настоятеля „раптово” опинилося в руках волинської знаті і великого князя? Поставлені запитання знову відсилають нас до рішень Берестейського сейму 1511 р., власне до підтвердження прав православної церкви привілеєм від 2 липня 1511 р. Відтак, пошукаємо відповідь у церковній історії.

Ключовою подією, яка передувала підтвердженню прав православної церкви, був Віленський церковний собор 1509 р. (25. XII. 1509 – 18. I. 1510), який відбувся з ініціативи київського митрополита Йосифа II (Солтана, 1507–1522). На думку дослідників, „з його ім'ям пов'язана спроба відновлення соборної форми церковного управління, зміцнення влади митрополита й єпископів, вилучення церкви й духовенства з-під влади світського законодавства, морального та духовного очищення церкви”³⁶. П'ятнадцять постанов, прийнятих собором, були спрямовані на вирішення внутріцерковних проблем³⁷. Собор відомий ще й тим, що як центральна інституція в церковній структурі був єдиним спалахом в історії церковного управління Київської митрополії до кінця XVI ст. (до зібрання руських владик 1589 р. у зв'язку з приїздом патріарха Ієремії)³⁸. На соборі було визначено умови номінації нових єпископів. Вони базувалися на принципах невтручання світських властей у церковне життя: 1) за радою і волею митрополита; 2) за вибором княжат і панів грецького закону³⁹. Отже, законним порядком поставлення вважався вибір кандидата собором духовних і світських православних панів⁴⁰. Ця ідея в тексті діянь собору 1509 р. виражена в негативній формі, у зв'язку з протестом ієрархів проти купівлі сану ще за життя того чи іншого єпископа, архімандрита, священника: „[...] прежде преставления его на тое епископство подъкупаются и берутъ, безъ съвѣта (тобто, поради. – В. П.) и воли митрополии и епископовъ и безъ осмотра и събраниа князей и пановъ нашего закону греческого”⁴¹. Ці положення, на думку М. Грушевського, були викликані міцно сформованою практикою патронату: „В XVI вік вступає патронат уже широко розвиненою й глибоко закоріненою практикою, так що вже на соборі 1509 р. служить предметом гірких нарікань”⁴². Як бачимо, умова вибору кандидата на церковну посаду за вибором княжат і панів грецького закону (че-

³⁶ Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні ... – С. 60.

³⁷ Русская историческая библиотека (далі – РИБ). – СПб., 1878.– Т. 4: Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Стб. 5–18 (текст діяння собору 1509 р. під назвою „Соборъ въ богоспасаемомъ градѣ Вильни бывший”); Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 465–470; Chodunicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska... – S. 130–131; Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Пер. з англ. М. Габлевич. – Л., 2000. – С. 92.

³⁸ Гудзяк Б. Криза і реформа... – С. 92.

³⁹ Chodunicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska... – S. 131.

⁴⁰ Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 466.

⁴¹ РИБ. – Т. 4. – Стб. 8.

⁴² Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 482.

рез „осмотрения и събрания князей и пановъ нашего закону греческого”) перегукується з формулою про обрання ігумена Жидичинського монастиря князями, панами і зем'янами Волинської землі як світським зібранням („събра-ниемъ”) православних панів. М. Любавський⁴³ та М. Грушевський⁴⁴ сприймали формулу „всі князі і пани і зем'яни” як інститут земського („обласного”, „панського”) сойму. На нашу думку, твердження М. Любавського про те, що у Волинській землі князі, пани і зем'яни обирали ігумена „найшанованішого з волинських монастирів – Жидичинського”⁴⁵, засноване виключно на формулі з другого привілею 1511 р. Він розглядав таке обрання як прояв „обласної автономії”, що виражалось у діяльності „обласних соймів”, які діяли в більшості земель Великого князівства Литовського. На цих з'їздах, на думку М. Любавського, відбувалися вибори урядників, а також осіб духовного сану на ту чи іншу єпископію чи архімандрію. Услід за М. Любавським соймове обрання жидичинського архімандрита сприймав і М. Грушевський: „такий же (як і в Києво-Печерському монастирі. – В.П.) вибір архімандрита за участю місцевих панів практикувався на Волині з жидичинською архімандрією”⁴⁶. Хоча, з іншого боку, М. Грушевський усвідомлював умовність норм привілеїв про вибір архімандрита місцевими панами та старцями, вважаючи, що на практиці великий князь обирав настоятеля на власну руку. Про це репліка з тексту діянь собору 1509 р.: „Аще и господарь (великий князь литовський. – В.П.) приылати будетъ за недостойнымъ [...]”⁴⁷. М. Владимирський-Буданов на основі аналізу двох привілеїв на Києво-Печерський і Жидичинський монастирі (1522 і 1511 рр.) вбачав деяку патрональну владу над монастирями в шляхетських спільнотах Волині й Київщини. Однак, він не вказував на інституційний механізм реалізації, власне, який саме інститут обирав настоятелів⁴⁸. Для нього це був прояв „земського патронату” або „земський церковний патронат”, який, на його думку, у загальностановій формі найповніше зберігся в Полоцькій, Вітебській і Смоленській землях Великого князівства Литовського⁴⁹.

Порівняння обох привілеїв на Жидичинський монастир змушує переглянути усталену історіографічну традицію, яка трактувала виборність архімандрита на соймі Волинської землі, як узвичаєну практику. На нашу думку, ця „жидичинська традиція” виникла під впливом церковного собору 1509 р.,

⁴³ Любавский М. Ф. Областное деление и местное управление... – С. 875; Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства... – С. 112.

⁴⁴ Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 15.

⁴⁵ Любавский М. К. Очерк истории Литовско-Русского государства... – С. 112.

⁴⁶ Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 479.

⁴⁷ РИБ. – Т. 4. – Стб. 9.

⁴⁸ Владимирский-Буданов М. Церковные имущества в юго-западной России... – С. 75.

⁴⁹ Там же. – С. 72 („Наиболее отчетливо выраженные примеры земського патронатства можно взять из явлений, относящихся к северо-западной Руси, ... [где] может показаться, ..., вполне отрицается влияние великокняжеской власти на церкви и их имущества”). М. Владимирський-Буданов відстоював думку, що в Полоцькій, Вітебській і Смоленській землях (на „північному заході”) (загально)земські права зберегалися повніше і довше, ніж на Русі-Україні (на „південному заході”). (Там же. – С. 73–74.)

тобто спочатку „на папері” – з наданням князю Острозькому привілею 1511 р. на заснування нової чернечої громади в Жидичинському монастирі. Привілей 1507 р. не містив норми про соймове обирання настоятеля. Отже, усупереч думці М. Любавського та М. Грушевського, не можна казати про соймову традицію обирання архімандрита до 1511 р.

Цей висновок тягне за собою перегляд і іншого твердження М. Грушевського щодо впливу постанов Віленського собору 1509 р. На думку вченого, постанова, „що хотіла збойкотувати роздавання духовних посад без вибору духовенства й вірних, зісталася порожнім звуком”, а погляд верховної влади на свою першість у роздачі духовних урядів глибоко закоренився навіть у самій православної спільноті⁵⁰. На нашу думку, наявність формули про вибір настоятеля Жидичинського монастиря всіма князями, панами й боярами-шляхтою свідчить про юридичний відгомін собору 1509 р., що відбився на праві подавання окремо взятого монастиря. Украй поверховою видається інтерпретація привілею 1511 р., зроблена М. Владимирським-Будановим. Не знаючи (невже?) про привілей 1507 р., опублікований раніше, історик не помітив унікальності другого привілею, звівши його лише до „економічних вигод”, на які нібито розраховував князь К. Острозький. Намагаючись подати привілей 1511 р. як приклад пожиттєвого права подавання в приватних руках⁵¹, він не зрозумів, що предметом цього привілею є не право подавання, яке забезпечувалося першим привілеєм, а реорганізація чернечої громади та запровадження соборності при обранні архімандрита, а загалом, кардинальне підвищення статусу Жидичинського монастиря св. Миколая. Отже, М. Владимирський-Буданов не усвідомив трансформацію права подавання та його специфічне розщеплення між різними інститутами, коли патрон – князь Острозький – позбувався, власне, права призначати настоятеля, лишаючись при цьому патроном монастиря. Аналізуючи привілей, М. Владимирський-Буданов наводив його, як приклад із загального правила, не розуміючи унікальності ситуації, її „неправильності”.

З огляду на специфіку феодального парламентаризму, імпліцитно присутнє поняття „сойму” гіпотетично може виступати як фігура умовчання – непряма формула, що завуальювала право подавання князя Острозького, який очолював волинську знать, поєднуючи у своїх руках уряд луцького старости й маршалка Волинської землі. З іншого боку, правова норма про соймове обирання жидичинського архімандрита суголосна прагненню волинської знаті обирати архімандрита центрального волинського монастиря виключно з числа волинян. Таке прагнення цілком узгоджується із застереженням регіональних прав у земських привілеях. Загальноземський привілей Казимира IV 1447 р. зобов'язував великого князя литовського роздавати маєтки й уряди виключно тубільцям Великого князівства Литовського⁵². У земських приві-

⁵⁰ Грушевський М.С. *Історія України-Руси*. – Т. V ... – С. 487.

⁵¹ Владимирський-Буданов М. *Церковные имущества в юго-западной России...* – С. 174.

⁵² „15. Також обещуем и слюбуюем, иж в землях тых наших Великого князьства, земель, городов, мест, а любо которых-колвек дедичств, у володение и в держание, а любо некоторые вря-

лях Полоцькій, Вітебській, Київській землям, наданих протягом XV ст. й підтверджуваних до першої половини XVI ст., містяться норми, які гарантують надання урядів місцевій аристократії. Зокрема, у підтвердному привілеї Олександра Вітебській землі від 16 липня 1503 р.⁵³ зазначається: „Имъ намъ давати воеводу по старому, по ихъ воли. И который имъ будетъ нелюбъ воевода, а обмовят его перед нами, ино намъ воеводу имъ иного дати, по ихъ воли”⁵⁴. У підтвердному привілеї Жигимонта I Київській землі від 8 грудня 1507 р. міститься така норма: „А волости киевские кияном держати, а иному никому”⁵⁵. У підтвердному привілеї Жигимонта Августа Полоцькій землі 1547 р. зазначалося, що „въ церкви Божии и въ имѣнья церковные намъ (великому князю. – В. П.) не вступатися, въ домъ Божий святое Софии и въ домъ Божий святого Спаса и въ иные дома церковные намъ не вступоватися”⁵⁶.

У другому привілеї на Жидичинський монастир спостерігається певне розщеплення права патронату щодо монастиря: земське зібрання обирає настоятеля і рекоментує його великому князю, який затверджує кандидатуру за правом подавання. Натомість опікуном монастирських маєтків за правом патронату (власник бенефіція) лишається князь Острозький. Розщеплення прав на право володіння бенефіцієм (монастирськими маєтками) та право презенту – надання духовного уряду в православній церкві – дещо нагадує право патронату в римо-католицькій церкві. Право презенту полягало в праві католицьких ієрархів наділяти духовним урядом: патрон-власник церковних маєтків рекоментував кандидатуру ієрарху, який уже за правом презенту наділяв кандидата церковною посадою⁵⁷. Православний автор „Апокризиса” кінця XVI ст. чітко усвідомлював подвійність володіння церковним урядом, як бенефіцієм (майнове забезпечення, „хлібокормління”), так, власне, і духовною посадою, описавши по суті класичне право патронату римо-католицької церкви: „Иная есть речъ урядъ, иная – добра до уряду для доброго его отправления прилучено; уряд власне отъ духовныхъ при посвященью, добра зась не отъ духовныхъ, але отъ королевской его милости даваны бывають”⁵⁸.

У привілеї Жигимонта I Києво-Печерському монастирю від 4 липня 1522 р.⁵⁹, не раз описаному в класичних працях⁶⁰, бачимо схему подавання,

ды, а любо чьти не имаем дат в честь никоего чюжеземца, але только там родичам тых земель наших предреченых Великого князьства Литовского дамы, и наши после будущи [великі князі] дадут в держание и володенье” (Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права. – 4-е изд. – К., 1901. – Вып. 2. – С. 20–31).

⁵³ Акты ЗР. – Т. 1. – С. 351–353.

⁵⁴ Там же. – С. 352.

⁵⁵ Там же. – Т. 2. – С. 32–33.

⁵⁶ Там же. – СПб., 1848. – Т. 3 (1544–1587). – С. 15; Владимирский-Буданов М. Церковные имущества в юго-западной России... – С. 72.

⁵⁷ Chodunicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska... – S. 117.

⁵⁸ Цит. за: Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 487. Текст у: РИБ. – Т. 7. – Стб. 1292.

⁵⁹ Акты ЗР. – Т. 2. – № 112.

⁶⁰ Любавский М. Ф. Областное деление и местное управление... – С. 874; Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 479, 487; Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні... – С. 193.

подібну до жидичинського варіанту. Але акценти розставлені по-іншому. Привілей забезпечував монастир від посягань адміністрації київського воєводи. Крім того, першість у виборі нового архимандрита мала належати монастирським *старцям*, після яких привілей перелічує привілейовані прошарки: „А какъ у нихъ архимандрита не станеть, тогда старцы того манастыря, и князи, и панове, и земляне земли Киевскоѣ, сами жъ мають архимандрита, чоловіка годного, обрати, и насъ за нимъ жедати, ижъ быхмо имъ архимандрита дали, кого они оберут. И мы на жаданье ихъ маемъ тому тую архимандритью дати, кого они оберут”⁶¹. Як бачимо, схема обирання настоятеля збігається з жидичинською з тією різницею, що право подавання на Києво-Печерський монастир великий князь не передавав київському воєводі, як луцькому старості Жидичинський монастир. Важливо відмітити, що на відміну від Жидичинського монастиря, привілей Києво-Печерському монастирю в подальшому підтверджувався Жигимонтом Августом іще двічі – 15 травня 1550 р. та 29 травня 1570 р.⁶² Очевидно, що ці підтвердження засвідчували більш самостійний статус Києво-Печерського монастиря на відміну від Жидичинського.

Розглянемо реформування монастирського життя в Жидичинському монастирі, яке виступає причиною другого привілею і є найменш з’ясованим його аспектом. Привілей прагне „общину вѣстановити и ряд справить подлуг их закону греческого”⁶³. Порівняймо з привілеєм Києво-Печерському монастирю 1522 р.: „Дали есмо архимандриту и всей братии вѣ том манастыри общину мѣти. И мають они вѣ той ся общинѣ справовати, водлѣ обычаю и уставы закону ихъ греческого [...]”⁶⁴. У відомій роботі К. Ходиницького з історії православної церкви говориться про те, що згідно з привілеєм 1511 р. князь Острозький набував право провести в Жидичинському монастирі зовнішні реформи монастирського життя, але що стояло за цим реформуванням дослідник не з’ясував⁶⁵. Очевидно, що дієслово „вѣстановити” виразно вказує на заснування громади, а вислів „ряд справити” вказує на запровадження монастирського уставу.

На факт утворення чернечої громади нового типу опосередковано вказує титулування настоятеля „ігуменом”, а не „архимандритом”, як у привілеї 1507 р. Сан „ігумена” нижчий за рівнем ієрархії від архимандрита. *Ігумен* (грец. *hegumenos*, букв. – ведучий) – звання, яке надають заслуженим ієромонахам та настоятелям монастирів, тоді як *архимандрит* (грец. *archimandrites*)

⁶¹ Акты ЗР. – Т. 2. – С. 140–141.

⁶² Там же. – С. 164–168.

⁶³ Тексти монастирських устав див.: Устава, дана Супрасльському монастиреві митрополитом Йосифом Солтаном і маршалком Ходкевичем в 1510 р. [в:] Археографический сборник. – Т. 9, ч. 5; та сама устава від 1568 р. // Там же. – Ч. 22; устава Києво-Печерського монастиря 1549 р. [в:] Акты ЗР. – Т. 2. – С. 12; Т. 3. – С. 10. Див також: Акты ЗР. – Т. 2. – С. 121, 122. Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 479–480.

⁶⁴ Акты ЗР. – Т. 2. – С. 140.

⁶⁵ *Chodunicki K. Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska...* – S. 147.

за визначенням є „званням, яке надають заслуженому з ігуменів”⁶⁶, це – сан 2-го ступеня священства (перед єпископом). Загалом питання про статус Жидичинського монастиря лишається невирішеним. Джерела світського характеру і волинського походження (приватноправові акти) кінця XV – початку XVI ст. засвідчують називання настоятеля переважно архімандритом. Наприклад, у сані архімандрита фігурує 1483 р. отець Тихон серед свідків віновного запису князя Семена Гольшанського своїй дружині⁶⁷. 1527 р. свідком майнового акту волинських землевласників виступає жидичинський архімандрит отець Ісайя⁶⁸. Проте в тексті діянь Віленського собору 1509 р. серед присутніх ієрархів настоятель Жидичинського монастиря Геронтій фігурує серед ігуменів („и честнии игумени”, далі йде перелік). Такий висновок було зроблено після реконструкції тексту, в якому, на нашу думку, при його публікації припустилися помилки (можливо, ще в XVII ст.), невірно передавши замість відомої середньовічної форми написання „зъ Лоуцка” або „зъ Лоуческа” як „зъ Лоска”: „зъ Ло[уче]ска святого Николы Геронтий”. Серед ігуменів (вони закономірно перелічувалися після архімандритів), що передували Геронтію, значилися настоятелі троцького, смоленського, двох полоцьких та гольшанського монастирів⁶⁹. Таким чином, Геронтієм можна поповнити список настоятелів Жидичинського монастиря, зроблений С. Горіним, в якому за відсутності джерел бракує даних за період 1500–1529 рр.⁷⁰

Ми не маємо свідчень про те, якою була чернеча громада в Жидичинському монастирі після нищівних татарських набігів кінця XV ст. У Києво-Печерському монастирі громаду відновили (чи легалізували) лише 1522 р. за поданням архімандрита, крилошан і братії, які „били чолом” великому князю, посилаючись на занепад монастиря після знищення Києва татарами⁷¹. Цікаво, що затвердження нової устави 1549 р. для Києво-Печерського монастиря було пов’язане з черговим відновленням чернечої громади, позаяк попередня після смерті архімандрита розпалася⁷². Наявність чернечої громади та форма монастирського життя, напевно, обумовлювалися особистими чинниками, що залежали від волі (чи її відсутності) у настоятеля та патрона монастиря. Як підсумовує В. Ульяновський, монастирі XV – кінця XVI ст. були переважно невеличкі – по кілька ченців⁷³. „Єдиного писаного чернечого уставу також не було, з метою регламентації монастирського життя використовувалися твори з порадами св. отців, неписана традиція та приписи фундаційних грамот. [...] Устрій кожного монастиря регламентувався місцевими традиціями та розпо-

⁶⁶ Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. – Л., 2001. – С. 25, 58.

⁶⁷ AS. – Т. 1. – С. 82.

⁶⁸ AS. – Т. 3. – С. 305.

⁶⁹ РИБ. – Т. 4. – Стб. 8.

⁷⁰ Горін С. Настоятелі православних монастирів у XV – першій половині XVII ст.: спроба переліку // Діалог культур II: Святе Письмо в українських пам’ятках. – К., 1999. – С. 265.

⁷¹ „Ино, какъ зъ Божьего допущенья, поганьство татарове почали Киевъ воевати, какъ же и тотъ замокъ нашъ Киевъ взяли. И в тотъ часъ и тотъ манастырь спустошили, и вси скарбы церковные побрали. И от тыхъ часовъ тотъ манастырь оскудѣль [...]” (Акты ЗР. – Т. 2. – С. 140).

⁷² Грушевський М. С. Історія України-Руси... – Т. 5. – С. 479–480.

⁷³ Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. – С. 191.

рядженнями патрона”⁷⁴. Ймовірно, у Жидичинському монастирі практикувалася поширена на той час напівпустельницька форма чернечого життя, коли ченці жили громадами, але, за винятком богослужіння та подеколи спільних трапез, вели індивідуальний спосіб життя⁷⁵. С. Горін висловив (в усному обговоренні цього тексту) слушну думку про те, що запровадження чернечої громади за привілеєм 1511 р. слід розглядати як спробу Костянтина Острозького встановити в Жидичинському монастирі спільножитну (кеновіальну) форму монастирського життя. Очевидно, що в реформуванні чернечої громади, як і в соборності при обранні настоятеля, слід убачати позитивний вплив церковного собору 1509 р. У цілому нововведення другого привілею мали кардинально підвищити статус Жидичинського монастиря на Волині, проте за браком відповідних джерел важко судити, наскільки серйозними виявилися ці нововведення. Чи почали вони реалізовуватися принаймні за життя Костянтина Івановича?

У підсумку варто наголосити на тому, як ризиковано ототожнювати юридичні формули актів із реальною соціальною практикою, в якій інституційні чинники сильно залежали від особистих схильностей головних дійових осіб. На сакраментальне запитання: а як же було в реальності, привілей 1511 р. не відповідає. Спокусливо побачити в прояві соборності другого привілею непрямої прояв права патронату князя Острозького, який у ролі очільника волинської знаті (маршалок Волинської землі) застосував для цього інститут регіонального сойму. Мабуть, тому й сприймається привілей 1511 р. як унікальний прояв права подавання. Однозначно привілей сигналізує про реформатування традиції монастирського життя в Жидичинському монастирі. Проте текст привілею не дає відповіді на питання, якою була ця традиція (спосіб обрання настоятеля і правила монастирського життя) до надання привілею 1511 р. і якою стала після надання. Загалом можна казати про введення в поле писаного права юридичних норм, які надкодовували соціальну реальність на мікрорівні, у межах окремого монастиря. Відтак, створювались нові ідеальні рамки у вигляді абстрактних норм публічно-правового акту, які згодом мали наповнюватися реальною соціальною практикою – у часи, коли поняття соборності й патронату на персональному рівні підлаштовувалися під новий механізм розподілу влади, який поступово поривав із Середньовіччям.

⁷⁴ Там само. – С. 193.

⁷⁵ Там само. – С. 193.

Порівняльна таблиця привілеїв князю К. І. Острозькому на Жидичинський монастир

	I привілеї (04. 12. 1507)	II привілеї (22. 06. 1511)
Заголовки →	Привілеї князю Костентину Івановичу Острозькому на подаване монастиря Святого Николы въ Жыдичыне, до его живота (заголовок кінця XVI ст.)	Привілеї князю К. І. Острозькому на встановлення в Жидичинському монастирі чернечої громади і визначення порядку обрання ігумена та підтвердження пожиттєвої данини монастиря
Клаузули ↓		
Intitulatio	Жикгимонт, корол и великий князь	Жикгимонт, Божю милостю корол и великий князь
Promulgatio	—	Чиним знаменито симъ нашим листом, хто
Inscriptio	[гетьман нашъ, староста луцкий, маршалок Волынского земли, князь Костянтинъ Іванович Острозкий]	[гетман наш, староста луцкий, бряславский и вѣницкий, маршалок Волынского земли, князь Костянтин Іванович Острозский]
Narratio	Бил нам чолом [inscriptio] и просил в нас монастыря Святого Николы Жидичина в Луцкомъ повете.	Бил нам чолом [inscriptio] о том, што есмо дали ему монастыр в Луцком повѣте на имя Жидичин до его живота, котрый же монастыр здавна нашо господарское подане Ино бил нам чолом князь Костянтин, абыхмо призволили ему в том монастыри Святого Николы в Жидичине общину въстановити и ряд справить подлуг их закону греческого
Dispositio A Управління та устава монастирю	И мы, з даски наше на его прозбу то вчинили: тот монастыр Святого Николы Жидичино ему дали до его живота, зъ селы того монастыря и зъ данми грошовыми и медовыми, и со всеми иными доходы и пожитьки, и со всем с тым, што к тому монастырю зьдавна прислухало и какъ было за отца нашего Казимира, короля его милости, и за брата нашего Александра, короля.	И мы для его службы к нам вѣрное и николи невмешканное, на его чоломбите, то есмо вчинили. Призволили есмо его млсти в том монастыри Святого Николы в Жидичине общину въстановити и ряд справити монастырскый, и зрядити подлуг их закону греческого, как на то слушит. И так монастыр Жидичинъ даем и дали есмо ему в моц и в опекане до его живота. А по его животе мает тот монастыр зася приити в наши руки и в поданье.

<p>Dispositio B</p> <p>Обрання настоятеля</p>	<p>Вжо от сих часовъ маеть он тот монастыр в своей моцы держати и <i>архимандрыта зъ своее руки там давати</i>, и вси пожитки с того монастыра маеть къ своей руке мети. А намъ того монастыра под нимъ никому не отдавати до его живота.</p>	<p><i>А што ся дотычетъ вбирания игумена к тому монастырю, мають князи и панове и земляне Волынское земли посполу и съ старци того монастыря выбравши которого человека доброго, а к тому годного, и к намъ его прислати, а мы маем тот монастыр Жидичин ему дати. А от того монастыря, тот игумен чоломбитя мает нам дати шестидесят золотых. И тая община и зряжене в томъ монастыри, которую ж въставу и ряд справит князь Костянтин, мает быти на вѣки вѣчныи непорушно. И то подтверждаем симъ нашим листомъ вѣчно.</i></p>
<p>Corroboratio</p>	<p>И на то есмо ему дали <i>сесъ нашъ лист з нашою печатю</i>.</p>	<p>А на твердость того и печат нашу казали есмо привѣсити к сему нашему листу.</p>
<p>Testatio</p>	<p>_____</p>	<p>А при том были Пановѣ Рада наша: Воевода виленский, канцлѣр наш, пан Миколаи Миколаевич Радивилович; воевода троцкий, маршалок наш дворный, пан Григорей Станиславович Остиковича; пан троцкий, староста жомойтский, пан Станислав Янович; воевода полоцкий пан Станислав Глѣбович; староста городеньский пан Станислав Петрович, и иные Пановѣ Рада наша.</p>
<p>Datum</p>	<p>Писан в Городне, лета Божего тисеча пятьсот семого, месеца декабря 4 день, индикт 11.</p>	<p>Писан в Берести (1511.06.22) индикт 14.</p>
<p>Публікації</p>	<p>I. Lietuvos Metrika. – Vilnius, 1995. – Kn. Nr. 8 (1499–1514): Užrašymų knyga 8 / Parengė A. Baliulis, R. Firkowicius, D. Antanawicius. – P. 239 (№ 288); II. Акты ЗР. – СПб., 1848. – Т. 2 (1506–1544). – С. 31 (№ 29.2)</p>	<p>I. Lietuvos Metrika. – Vilnius, 2003. – Кн. Nr 9 (1511–1518): Užrašymų knyga 9 / Parengė K. Pietkiewicz. – P. 105 (№ 62); II. Архив ЮЗР. – К., 1907. – Ч. 8, т. 4. – С. 289. (Публикація на підставі Кн. записів Лит. Метрики № 9, арк. 45)</p>